

SİNAN'IN EYÜP'TEKİ CAMİ VE MESCİTLERİ ÜZERİNE GÖZLEMLER

Doç. Dr. SUPHİ SAATÇI

*1946'da Kerkük'te doğdu. Liseyi Kerkük'te tamamladı.
İ.D.G.S. Akademisi'ni, bugünkü adıyla Mimar Sinan Üniversitesi'ni 1974'te bitirdi.
İ.T.Ü'de doktorasını yaptı. M. S. Üniversitesi'nde doçent oldu.
Halen Mimar Sinan Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon Programı
Başkanı olarak görev yapmaktadır.
Yayımlanmış kitapları,
ulusal ve uluslararası toplantılarda sunulmuş birçok bildirisi bulunmaktadır.*

Resim 1. Arpacıbaşı Mescidi
Foto: Aras Neftçi

Onaltıncı yüzyılın ünlü yapı ustası Sinan'ı genelde bir İstanbul mimarı olarak kabul etmek yanlış sayılmaz. Sinan'ın yaptığı dörtyüzün üzerindeki eserlerden en büyük payı İstanbul almıştır. Onaltıncı yüzyılda dünyanın en önemli kültür, sanat ve ticaret merkezi hâline gelen İstanbul, Osmanlı-Türk egemenliğinin, dünya üzerindeki simgesi olmuştur. Bu bakımdan İstanbul, Osmanlı Devleti'nin politik, ticarî, kültürel ve sanatsal gücünü sergileyen konumu ile, mimarî açıdan da önemli bir statü kazanmıştı. İstanbul'un bir dünya başkenti olarak önem kazanmasında, devletin politik gücüne ve anlayışına göre Sinan'ın, mimari çabalarını bu kent üzerine yoğunlaştırmasının büyük rolü olduğu unutulmamalıdır.

Sinan'ın İstanbul'daki yapılardan en büyük payı da, Eyüpsultan semti almıştır. Yaptığımız tesbitlere göre Sinan'ın Eyüp'e kazandırdığı yapıların sayısı 28'i bulmuştur. İnşa edilen bu yapılar, türlerine göre şöyle dağılmaktadır: 10 türbe, 8 cami ve mescit, 4 eğitim yapısı, 3 hamam, 2 saray ve 1 tekke. Bu dağılımdan da anlaşılacağı gibi Eyüp, İstanbul kentinin en önemli nekropolü kabul edilmiştir.

Eyüp'teki Sinan eserlerini, yapı türlerine göre topluca şöyle sıralamak mümkündür.

CAMİ VE MESCİTLER:

Arpacıbaşı Mescidi
Davud Ağa Mescidi
Defterdar Camii
Dökmeciler Mescidi
Nişancı Mustafa Paşa Camii
Süleyman Subaşı (Karcı Süleyman, Müzevir veya Münzevi) Mescidi
Şah Sultan Camii
Zal Mahmud Paşa Camii

EĞİTİM YAPILARI:

Sokullu Mehmed Paşa Medresesi
Sokullu Mehmed Paşa Darülkurraşı
Zal Mahmud Paşa Medresesi (Üst medrese)
Zal Mahmud Paşa Medresesi (Alt medrese)

TÜRBELER:

Aya Paşa Türbesi
Dukaginzade Mehmed Paşa Türbesi
Lala Hüseyin Paşa Türbesi
Pertev Paşa Türbesi
Semiz Ali Paşa Türbesi
Siyavuş Paşa Türbesi
Siyavuş Paşa Evladı Türbesi
Sokullu Mehmed Paşa Türbesi
Sokullu Mehmed Paşa Evladı Türbesi
Zal Mahmud Paşa Türbesi

Resim 2. Davut Ağa Mescidi
Foto: Aras Neftçi

Resim 3. Davut Ağa Mescidi.
İhata duvarında görülen
tabrihatlar.
Foto: Aras Neftçi

Resim 4. Davut Ağa Mescidi.
İçeriye eklenen oda.
Foto: Aras Neftçi

HAMAMLAR:

Dere (Akarçeşme/Çömlekçiler)
Hamamı
Nişancı Mustafa Paşa Hamamı
Türbe (Eski Yeni) Hamamı

SARAYLAR:

Semiz Ali Paşa Sarayı (Kaynaklarda
2 saray olarak geçmekte, ancak hakla-
rında bilgi edinilememektedir)

TEKKE:

Şah Sultan Tekkesi (Günümüze
ulaşmamıştır)

Eyüp'teki Sinan eserlerinin çoğu gü-
nümüze ulaşmıştır. 28 adet eserden
dördü günümüze ulaşmamıştır. Bu bil-
diride Sinan'ın Eyüp'te inşa ettiği cami
ve mescitleri ele alacağız.

Arpacıbaşı Mescidi

Eyüp Akarçeşme'dedir. Bânisi Arpa-
cı Hayrettin'dir. Yapılış tarihi kesin
olarak bilinmiyor. Asimetrik planlı, ah-
şap duvar ve çatılı bir mescittir. Eski
planı ile ilgisi kalmayan bugünkü mes-
cid 1901 de ve en son 1986'da onarım
görmüştür. Sinan üslubu ile ilişkisi kal-
mayan bir mescid hâline gelmiştir. (Re-
sim 1)

Davud Ağa Mescidi

Kapıağası Mescidi olarak da tanınan
bu eser Eyüp Nişancı'sındadır. Bânisi
Davut Ağa (öl. 1555) minarenin önün-
de gömülmüştür. Küçük ölçüde olan
mescit, bodur minareli ve çatılıdır. Bir-
çok onarım geçirmiş olmasına rağmen
nisbeten korunmuştur. İçine, kütüphane
odası olarak kullanılan bazı ekler
yapılmıştır. Ancak uyumlu olmayan
malzemeler kullanılması, mescidin yal-
n ve saf görünüşünü zedelemiştir. Ya-
nından giden asfalt yolun kodunun
yükselmesi ise, ihata duvarındaki pen-
cerelerin hemzemin hale gelmesine yol
açmıştır. Bu arada aynı yoldan geçen
ağır taşıtların, zaman zaman ihata du-
varına çarpmaları, duvarın ve pencere
sövelerinin kırılıp dağılmalarına yol aç-
tığı gözlenmiştir. Dolayısıyla bazı ön-
lemler alınarak, mescidin daha fazla
hırpalanması önlenmelidir. (Resim 2, 3
ve 4)

Defterdar (Nazlı Mahmud Efendi) Camii

Eyüp'te aynı adlı semttedir. Kitabesine göre 1540'ta yapılmıştır. Kareye yakın planlı cami, kısa minarelidir. Beden duvarları kesme küfeki taşından yapılmış sakıflı bir camidir. Üstü kiremit örtülü kırma çatısının yenilediği anlaşılıyor. 1768 ve 1895 depremlerin-

den sonra büyük onarım geçirmiştir. Bânisi Nazlı Mahmud Efendi'nin hattat olduğu bilinmektedir. Cami haziresinin içinde güney yönüne düşen yerde bulunan baldaken biçimindeki türbe, Sinan üslûbunda olup, Ayas Paşa Türbesi'ne benzemektedir.

Caminin kible duvarında görülen çatlamanın, üst sıra pencerelerinin en solundakinin kemerinden başlayarak, aşağı sıradaki pencereye kadar derinleştiği tesbit edilmiştir. Strüktürünü olumsuz yönde etkileyen bu çatlama için önlem alınması gerekmektedir. (Resim 5 ve 6)

Düğmecibaşı Mescidi (Düğmeciler Camii)

Oluklubayır'da bulunan bu esere Düğmeciler Mescidi denilmesi galat-ı meşhur olmuştur. Kârgir olan bu mescit kare planlı ve çatılıdır. Kare tabanlı minaresi kesme taştan yapılmıştır. 1822'de İkinci Mahmud'un harem-i hümayunlarında 3. haznedar Lalezar Kalfa ve Hadika'nın yazarı Ayvansarayî'nin öncülüğü ile önce şadırvan yolları, sonra mescit, beş kese akçe harcanarak onarılmış ve yeni hasırlar döşenmiştir. 1894'deki depremde zarar gören yapı 1897 (H. 1313) de Emine ve Fatma hanımların yardımı ile tekrar onarılmıştır. Bu onarımı belgeleyen tarihi kitabe, son yıllara kadar yerinde idi.

Camiye yaptığımız son ziyarette yapının bir onarım daha geçirdiği anlaşılmıştır. Bu onarımda cami hem içten, hem de dıştan yeni malzemelerle kaplanmıştır. Minaresi de kısa süre önce onarılarak, boya ile süslenmiştir. Bu olumsuz müdahaleler dışında, yukarıda sözünü ettiğimiz 1897 tarihli onarım kitabesinin yerinde olmayışı da ilginçtir. Adı geçen onarım kitabesinin nereye ve neden kaldırıldığı anlaşılamamıştır. (Resim 7)

Nişancı Mustafa Paşa Camii

Yapılış tarihi bilinmeyen cami, Tosyalı Celaddin'in oğlu Mustafa Paşa (öl.1567-8) tarafından inşa edilmiştir. Kareye yakın planı, dört yüzeyli çatısı ile birlikte sakıflı ve tek minarelidir.

Resim 5. DeFTERdar
(Nazlı Mahmud Efendi) Camii

Resim 6. DeFTERdar Camii.
Kible duvarındaki çatlak

Resim 7. Düğmeciler Camii

1780'de geçirdiği yangından sonra yenilenen cami, bu yüzden eski planı ve mimarî özellikleri ile ilgisi kalmadığı ve geçirdiği onarımlarla özgün kimliğini yitirdiği anlaşıyor.

Şimdiki cami, cümle kapısının yer

Resim 8. Nişancı Mustafa Paşa Mescidi. Son cemaat yeri

Foto: Aras Neftçi

Resim 9. Süleyman subaşı Mescidi.

Foto: Aras Neftçi

Resim 10. Şah Sultan Camii

Foto: Aras Neftçi

aldığı giriş cephesinin, beden duvarına uymayan boyalı tuğlalarla örüldüğünü, sözde son cemaat yeri ihdas edildiği ve bunun üstünün de, niteliksiz malzemelerle örtüldüğü gözlemlenmiştir. Ayrıca son cemaat yerine açılan abdest alma bölümü ile tuvalet yerlerinin uygun tarzda inşa edilmediği tespit edilmiştir.

Yanındaki almalı duvarlı taş binanın zemin katında bir çeşme ve dükânlar yer almaktadır. Yandan bir merdivenle çıkılan üst kattaki mekân ise, daha çok bir mektep odasına benzetilmektedir. Şimdi kitaplık olarak kullanılan bu binanın, Râmi Mehmed Paşa

Mektebi olduğu ileri sürülmektedir. (Resim 8)

Süleyman Subaşı Mescidi

Müzevir, Münzevi ve Karcı Süleyman Mescidi olarak tanınır. Yapılış tarihi kesin olarak bilinmeyen mescidin en ilgi çekici yanı, bodur minaresidir. Kareye yakın planlı ve çatılı olan mescidin beden duvarı moloz taştır. Mescidin en son geçirdiği restorasyon, daha çok abartılı bir dekorasyon çalışmasına dönüşmüştür. Bunun sonucunda, ön tarafındaki giriş kapısına yapılan onarım, caminin arkasına bitişen yeni bina, mescidin geleneksel plastiğine ters düşmüştür.

Avlusu, bahçesi (haziresi) olmayan mescidin kible yönünde ve cadde üzerinde, kitabesiz çeşme yer almaktadır. Çeşmenin en ilgi çeken yanı, küçük bir selsebile sahip olmasıdır. Yol kodlarının sürekli yükselmesi sebebiyle çeşmenin yalak kısmı toprağa gömülür hale gelmiştir. Kaldırısız taşıt yolu üzerinde bulunan çeşme, sıçrayan çamurlar yüzünden toz ve toprak içinde bulunarak, sürekli kirliliği bir görünüş arz etmektedir (Resim 9).

Şah Sultan Camii

Eyüp'ün Bahariye semtinde, Silahtarğa caddesi üzerindedir. Kitabesine göre 1556 yılında Yavuz Sultan Selim'in kızı tarafından inşa edilmiştir. Enlemesine dikdörtgen kitleli, sakıflı bir camidir. Taş-tuğla örgülü beden duvarlı ve kiremit örtülüdür. Önündeki son cemaat yeri, geniş saçaklı ahşap direklidir. Beden duvarları ve minare kürsüsü 16. yüzyıldan kalmadır. Minare gövdesinin ise 18. yüzyıla ait olduğu tahmin edilmektedir. Ahşap direkliğinin de 1971 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Cami 1766 depreminde yıkıldıktan sonra 3. Mustafa döneminde yenilenmiştir. Haliç kıyılarının binalardan arındırılması operasyonunda, kıyıda tek başına kalmıştır. Bu bakımdan cemaati yok denecek kadar azalmış ve cami ilgisizlik yüzünden, canlılığını yitirmiştir (Resim 10).

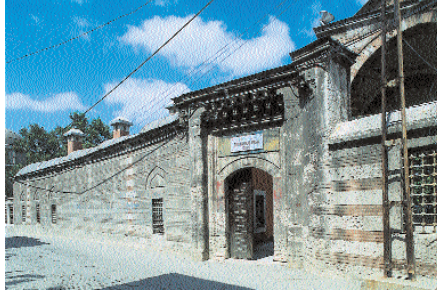

Zal Mahmud Paşa Camii

Vezir Damat Zal Mahmud Paşa tarafından yaptırılmıştır. Sinan'ın Eyüp'te inşa ettiği en önemli külliyesinin merkezidir. Görsel bakımından da külliye, Eyüp'ün tarihsel dokusuna etkili bir kimlik kazandırmıştır. Kübik formundaki dikdörtgen kiteli cami, dört sıra pencereleri ile külliyesinin tüm elemanlarına egemen bir plastiğe sahiptir. 1894 depreminde yıkılan minaresi yenilenen cami, 1955-1963 yılları arasında köklü bir onarım görmüştür.

Taşıdığı büyük öneme karşılık külliyesinin bütünü, gerektiği özenden yoksun kalmıştır. Özellikle külliyesinin batısından akan hızlı bir motorlu taşıt yolun, batı duvarlarının sürekli kirlenmesine yol açtığı gözlenmiştir. Kaldırılmıy ve genişliği yetersiz olan yolun araç trafiğinden arındırılması, külliyesinin zemin titreşimlerinden de kurtulmasına yol açacağı şüphesizdir. Ayrıca, son cemaat yerindeki taş korkulukların yer yer kırıldığı, bunun gibi üst medresenin de taş korkuluklarının zarar gördüğü tesbit edilmiştir. Bu bakımdan daha büyük tahribatların meydana gelmesini önlemek için, bunların bakımdan geçirilmesi, akla ilk gelen önerilerdir. Medrese ve külliyeyle ait diğer bölümlerin de kullanımını hususunda gerekli özenin gösterilmesi ve işlevsel açıdan fazla zorlanmaya gidilmemesi gerektiğine dikkat edilmelidir (Resim 11 ve 12).

Sonuç olarak, Mimar Sinan tarafından Eyüp'te inşa edilmiş cami ve mescitlerin hemen hepsi günümüze ulaşmıştır denilebilir. Zal Mahmud Külliyesi gibi, önemli anıtlar özgün kimliğini korumuştur. Cami ve mescitlerin bir kısmı özgün kimliğini yitirerek ayakta kalabilmiş, bir kısmı ise kısmen kendini koruyabilmiştir. Özellikle mahalle mescitlerinin çoğu, ne yazık ki bilinçsiz müdahaleler yüzünden zarar görmüşlerdir. Bir çoğu iyi niyet ürünü olan bu tarz müdahalelerin, uzmanlara danışmadan, eserlerin değerleri takdir edil-

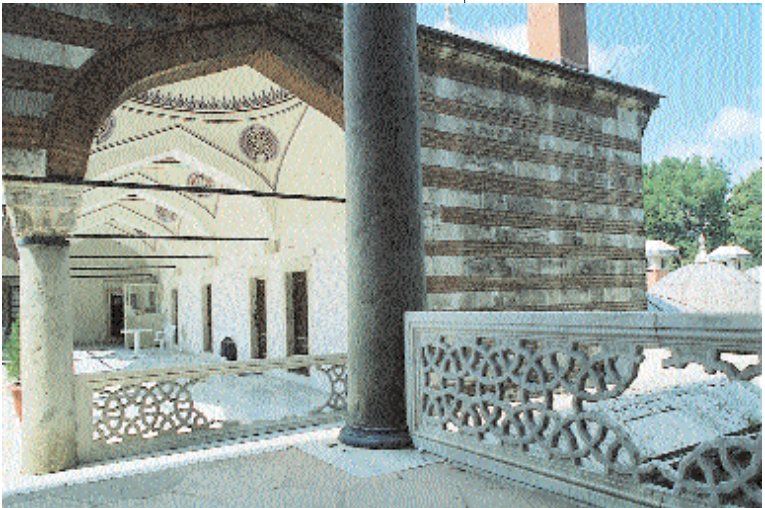
Resim 11. Zal Mahmud Paşa Camii. Yoğun araç trafiğinden dolayı külliyesinin batı duvarının durumu.

Foto: Aras Neftçi

meden ve en kötüsü ruhsat alınmadan yapılan bu tarz onarımların, ileride telifisi mümkün olmayan zararlar doğurduğu görülmektedir.

Bütün bunların dışında, iyi durumda günümüze ulaşan eserlerin bir kısmında da bozulmalar başlamış, hatta bunların büyük bir kısmı, ihmal ve özensiz kullanımlar açısından kötü durumlara sürüklenmiştir. Tarihi eserlerin taşıyamayacağı işlevlerin yüklenmesinden doğan kimi sorunlar da, anıtlarımızın daha çabuk yıpranmasına yol açmaktadır. Bu hususta da akıllı ve mantıklı yaklaşımların olmasına dikkat edilmelidir.

Kültür tarihimizin önemli birer belgesi olan bu mimari değerlerin, koruma ve onarım adına, daha fazla tahrip edilmelerini önlemek için, resmi-sivil, merkezi-yerel bütün kuruluşların yanı sıra, birey olarak tüm toplum katlarının duyarlı olması, asgari vatandaşlık görevlerimizin bir gereği kabul edilmelidir.

Resim 12. Zal Mahmud Paşa Camii. Son cemaat yeri ve üst medresenin taş korkuluklarının durumu.

Foto: Aras Neftçi